

абстрактних понять. «Уроджена» обізнаність письменниці з гуцульським діалектом уможливила органічне й безпомилкове використання його в художній мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
2. Грещук Василь. Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури / Василь Грещук // Українознавчі студії. – 2012–2013. – № 13–14. – С. 3–11.
3. Грещук Василь. Гуцульські лексичні діалектизми в художній мові Василя Шкургана / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – С. 306–318.
4. Грещук Василь. Наддністрянський діалект у мові новел та оповідань Богдана Голода / Василь Грещук, Валентина Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції / упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь. – Дрогобич: Посвіт, 2011. – С. 93–102.
5. Матвіяс І. Г. Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури / І. Г. Матвіяс // Мовознавство. – 2008. – № 6. – С. 3–13.
6. Стринадюк Люба-Параскевія. У нас, гуцулів: Гуцульська проза / Люба-Параскевія Стринадюк. – Львів: ЛА «Піраміда», 2014. – 176 с.
7. Хобзей Наталія. Гуцульські світи. Лексикон / Наталія Хобзей, Тетяна Ястремська, Оксана Сімович, Ганна Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. – 668 с.
8. Janów Jan. Słownik huculski / Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Kraków: Wydawnictwo naukowe DWN, 2001. – 294 s.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.

УДК 811. 161. 2'367. 625

Костянтин Іваночко

*(Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. І. Франка)*

ОСОБЛИВОСТІ НАГОЛОШУВАННЯ ПРЕФІКСАЛЬНО- СУФІКСАЛЬНИХ ВЕРБАТИВІВ ІЗ РЕЛЯЦІЙНОЮ МОРФЕМОЮ -УВА- В НАДДНІСТРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті проаналізовано особливості акцентуації префіксально-суфіксальних вербативів із суфіксом -ува- в наддністрянських говірках у порівнянні з наголошуванням їх в інших говірках буковинсько-наддністрянської групи, варіантах української літературної мови та сучасній українській літературній мові. З'ясовано, що для дієслів з грамемою доконаного виду властиві три типи акцентуації – коренева (рідко), рухома в межах означеного суфікса, та, рідше, префіксальна. Остання зумовлена особливим статусом морфемі. Вербативи з грамемою недоконаного виду, утворюючи корелятивні відповідники із дієсловами доконаного, функціонують із відтягнутим на кореневу морфему наголошуванням.

Ключові слова: акцентуація, акцентний тип, наддністрянські говірки, варіанти української літературної мови, перфективація, імперфективація.

Константин Иваночко. ОСОБЕННОСТИ АКЦЕНТУАЦИИ ПРИСТАВОЧНО-СУФФИКСАЛЬНЫХ ВЕРБАТИВОВ С РЕЛЯЦИОННОЙ МОРФЕМОЙ -УВА- В НАДДНЕСТРЯНСКИХ ГОВОРАХ

В статье проанализированы особенности акцентуации приставочно-суффиксальных вербатов с суффиксом -ува в надднестрянских говорах по сравнению с ударением их в других говорах буковинско-надднестровской группы, вариантах украинского литературного языка и современном украинском литературном языке. Установлено, что для глаголов с грамемой совершенного вида свойственны три типа акцентуации – корневая (редко), подвижная в пределах указанного суффикса, и, реже, приставочная. Последняя обусловлена особым статусом морфемы. Вербативы с грамемой несовершенного вида, образуя коррелятивные соответствия с глаголами совершенного, функционируют с оттянутым на корневую морфему акцентом.

Ключевые слова: акцентуация, акцентный тип, надднестровские говоры, варианты украинского литературного языка, перфективация, имперфективация.

Konstyantyn Ivanochko. FEATURES EMPHASIZING PREFIXES-SUFFIXAL VERBATIVES OF RELATIONAL MORPHEME -UVA- IN NADDNISTRIANSK DIALECTS

This paper analyzes the features of accentuation prefixes-suffixal verbatives with the suffix - uva- in Naddnistriansk dialects compared with their emphasis to other dialects Naddnistriansk –Bukovyna group, variations Ukrainian literary Language and modern Ukrainian literary language. It is known, that the verbs with hramems accomplished peculiar form three types of accentuation – root (rare), moving within the appointed suffix, and rarely, console. The latter is due to the special status of the morpheme. Verbatives with hramem imperfective, forming correlative equivalents of verbs accomplished, function of delay on the root morpheme emphasis. Perfektivation suffixal, as reperfektivation imperfective prefixes-suffixal verbatives not predetermined change of accentuation. Imperfektivation perfective verbatives (thematic suffixes (-a-, -y-, -i-) using definite morpheme recession accompanied with emphasis appointed affixes on root.

Key words: accentuation, Accent type Naddnistriansk dialects, options Ukrainian literary language, perfektivation, imperfektivation.

Південно-західні говори уже понад півтора століття стають предметом багатоаспектних наукових зацікавлень. У цьому плані виокремлюється Наддністрянщина, що, на відміну від Волині чи Поділля, зберегла тяглість заселення. У цій діалектній зоні спостерігається мовна еволюція у формуванні української мови. Ранньосередньоукраїнський період в історії примітний ширенням інновацій на північ (у надсянські говірки) та на південь (у буковинсько-покутські) у межах підпольської та підмолдавської України. Після занепаду Литовсько-Польської держави частина носіїв цих говірок узяла участь у заселенні Східної України, а отже, і формуванні південно-східного наріччя. Цей процес, за Ю. Шевельовим, простежується від кінця XIII століття [14, с. 978]. Річище Дністра є ареалом наддністрянського говору, що, закорінюючись у праслов'янську спільноту, стало стрижнем масиву південно-західного наріччя української мови. 1958 року Ф. Жилко писав: «Основні і, може, найбільш типові для південно-західних діалектів є наддністрянські або (опільські говірки)» [7, с. 72]. На думку Г. Шила, «наддністрянські говірки внаслідок того, що вони були на протязі багатьох століть відірвані від решти говірок, в першу чергу від південноволинських і подільських, вони зберегли багато старовини» [15, с. 204–205]. Обидва етнічні угруповання (наддністрянців і подолян) дослідник виводить від уличів: «... і предками подолян, ...і предками наддністрянців... були уличі. Племінний діалект уличів ліг ... в основу і подільських, і наддністрянських говірок» [т. с.]. Однак О. Горбач вважає, що наддністрянський і подільський діалекти – це окремі самостійні системи, які характеризуються специфічними ознаками й численними лексичними ізоглосами.

Акцентуація південно-західних говорів не піддається уніфікації з боку української літературної мови. Дієслово, як один із найцікавіших у категорійному аспекті морфологічних класів, не залишилося поза їхньою увагою. Дослідження особливостей їх наголошування навіть

у наддністрянських говірках уже має свою історію. Так, І. Верхратський, аналізуючи живе мовлення «батюків», серед характеристик наголосу різних частин мови, висвітлює й деякі питання акцентуації вербативів, потверджуючи його рухомість «в переважній частині говорів червонорусского наріччя» [3, с. 20], та наголошує на «примітливості місцеві» [там же]. З. Веселовська в наголосових студіях про давні українські пам'ятки наводить ілюстративний матеріал, який стосується й дієслів [4].

Підсумком досліджень Л. Булаховського щодо особливостей наголошування повнозначних частин мови, у тому числі й дієслів, стала монографія «Український літературний наголос (характеристика норми)» (1947), де категорично зрештовано, що «форми кореневого наголосу не здобули собі прав у сучасній літературній мові і поступово зникають» [1, с. 3]. Трохи згодом Я. Закревська висловлює протилежну думку: «...кореневий наголос у всій парадигмі дієслова у південно-західних говорах досить стабільний і не уніфікується з українським нормативним наголосом» [8, с. 131]. Наголосові проблеми локальних наддністрянських говірок ставали предметом діалектологічних студій й О. Горбача. Учений стверджує, що мовлення мешканців Романова – Підгородищ – Коцирова, особливо старшого покоління, вирізняється, у порівнянні з мовленням жителів сіл північної смуги, збереженням давніх особливостей. До наголосової специфіки дієслів автор зараховує відтягнення наголосу в префіксальних дериватах із суфіксальною на кореневу морфему, що, до речі, характеризує й інші південно-західні говори: постійати (стойати), полєжіти (лижійти), посійг'іти (сигіти), полик'іти (лик'іти) // полєк'іти (лєк'іти «бігти»), потрімати (тримати), поклєпати (клипати) [6, с. 7]. Окремі питання акцентуації дієслів наддністрянських говірок досліджували Д. Бандрівський [2], П. Приступа [11], Я. Пура [12], Г. Шило [15]. Особливості кореневого наголошування суфіксальних дієслів із суфіксом -а- в означених говірках у порівнянні з іншими говорами української мови та сучасною українською літературною мовою були предметом зацікавлення й автора статті [9].

Мета дослідження – проаналізувати акцентуаційні особливості префіксально-суфіксальних вербативів з реляційним афіксом -ува- в наддністрянських говірках. Це передбачає вирішення таких завдань: виявити наголосову (кореневу та рухому в межах реляційного суфікса) співвіднесеність означених дієслів з їх мотивувальними суфіксальними дериватами; з'ясувати причини відмінностей в акцентуації префіксально-суфіксальних вербативів з означеним суфіксом та їх мотивувальними дериватами аналогічної морфемної структури з іншими суфіксальними морфемами; простежити закоріненість акцентуації наддністрянських вербативів в акцентну систему давньої української мови; через аналіз лексико-семантичних, дериваційно-граматичних, етимологічних та наголосових особливостей цих дієслівних утворень потвердити особливий статус наддністрянських говірок у структурі південно-західного наріччя; пояснити причини лінгвістичної малопродуктивності чи периферійності означених вербативів у структурі південно-західних говорів, галицького варіанта української літературної мови та сучасної української літературної мови. Об'єктом дослідження стали префіксально-суфіксальні дієслівні лексеми із реляційним суфіксом -ува-, зареєстровані в лексикографічних джерелах, що репрезентують переважно наддністрянські говірки, галицький варіант української літературної мови та сучасну українську літературну мову, а предметом – їх акцентуаційні особливості. Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше системно досліджуються особливості наголошування префіксально-суфіксальних вербативів із суфіксом -ува- в наддністрянських говірках у порівнянні з іншими говорами української мови, варіантами української літературної мови та сучасною українською літературною мовою.

У мовознавстві усталена думка, що дієслова означеної структури з грамемою доконаного виду в сучасній українській літературній мові наголосово корелюються з їх мотивувальними суфіксальними дериватами [5, с. 323]. Префіксальні дієслова в усіх формах мали в «праслов'янській мові такий самий наголос (кореневий, суфіксальний чи флективний), як і відповідні безпрефіксні» [13, с. 327]. Оскільки говіркові мікросистеми є базовими для усталення літературних норм, то й похідні та мотивувальні вербативи щодо наголосу мали б характеризуватися співвіднесеністю.

У наддністрянських говірках, як і в інших південно-західних та сучасній українській літературній мові, зареєстрований величезний пласт префіксально-суфіксальних дієслів, що в дериваційному аспекті характеризуються неоднаковим ступенем похідності та продуктивністю лексико-семантичного способу творення, з морфемно-граматичного – наявністю різного роду афіксів та базових граем, з акцентуаційного – співвіднесеністю / неспіввіднесеністю похідних і мотивувальних утворень.

Означені префіксально-суфіксальні дієслівні деривати із релятивним суфіксом -ува- (-ова- (дуже рідко) репрезентують декілька акцентних типів. З-поміж буковинсько-наддністрянської групи південно-західного наріччя вони представлені переважно в означених говірках. Семантичні й морфологічні їх структури виокремлюються видовою граемою, автохтонністю чи запозиченістю кореневих морфем. Дієслівні лексеми доконаного виду характеризуються різним ступенем деривації. Вербативи з результативною граемою, мотивовані суфіксальними дериватами недоконаного виду, засвідчені з кореневою, рухомою в межах суфікса та, рідше, – префіксальною акцентуацією. Наголосовий малюнок деяких може зумовлюватися й семантичною наповнюваністю афіксів.

Найменшу групу становлять префіксально-суфіксальні дієслова доконаного виду (деномінативного походження) із суфіксальною морфемою -ува-, які зберігають кореневу праслов'янську (баритоновану) акцентуацію мотивуючих безпрефіксних вербативів недоконаного [13, с. 314]: відрáдувати «відрядувати»: відрáдує порядок [ГБ, с. 256]; <*rádovati *rádujety (а.п. а. див. П.5. 21) від *rádъ (а.п. а. див. П. 2. 2) [13, с. 314]; заврúдувати, -ує «замовити»: Їа соб'і косар'ів заврúдуу (Я, с. 217) [НРС, с. 119], з'орúдувати «zurecht machen»: з'орúдуу скоро [ГБ, с. 269], зорúдувати «вигідно купити; залагодити справу» [СГГ, с. 83]; перебéндювати «небилиці плести, нічо не робити, дармувати»: Я ся перебéндюу, укр. перебéндя [ГБ, с. 283]; побéси'їдувати «поговорити, порозмовляти» [ДССР, с. 26]. У спільнокорневих з останнім дериватом вербативах у південно-західних говорах та галицькому варіанті української літературної, на відміну від південно-східного варіанта, як і сучасної української літературної мови, у процесі історичного розвитку мови усталилася прадавня коренева акцентуація [10].

Аналізовані говірки засвідчують і ряд раритетних імперфективів з означеною морфемою. Вони є корелятами до перфективів (заглиблених у праслов'янську спільноту) з тематичними афіксами -а-, -и-, що характеризуються збереженістю переважно кореневої акцентуації останніх. Для лексичної системи сучасної української літературної мови більшість із них малопродуктивні чи взагалі непродуктивні, деякі поповнили периферію, попри наявність у мовних системах сусідів-слов'ян: вишáпóртувати «ausscharren»: вишáпóртуют гніздо в землі [ГБ, с. 255], вишáпóртувати, див. шпóртати [ЕСУМ I, с. 387], шпóртати «колупати; копатися, шукати; спотикатися»; – п. [szportać] «ритися, порпатися, копирсатися, шукати»; – очевидно, експресивний варіант дієслова портáти «збирати». – Див. ще портáти. – Пор. шпíрати, шупóртати. [ЕСУМ VI, с. 465]; [шупóртати] «довбати, ритися, возитися» (Me), [шупóртатися] «тс.» (МУМ, Me); – варіант дієслова шубóртати «ритися, копатися, порпатися», пов'язаного з бортáти. – Пор. шпортати [ЕСУМ VI, с. 491]; воппúгуватис'ї / воппúгатис'ї «закутатися в теплий одяг, плащ» [ДССР, с. 33], [опúгатися] «тепло вдягнутися, багато натягаи на себе»; – пов'язане з [впúгувати] «затушковувати, надягати багато важкого одягу»; безпосереднє пов'язання з бр. [пугі] «розширення вен», р. [пуга] «тупий кінець яйця» здається занадто прямолінійним. Див. ще впúгувати [ЕСУМ IV, с. 205]; вопталáпуватис'ї / вопталáпатис'ї «забрóхатися» [ДССР, с. 33], талáпати «утворювати характерні звуки під час ходіння в розтопаному великому взутті; [каламутити воду, хлюпаючись у ній; бруднити чимось рідким]», [талáпати] «тс.» (Шейк., Нед.), телéпнути, талáп (виг.); – п. [talapać się] «плескатися, хлюпатися у воді»; – звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку талáп [ЕСУМ V, с. 508]; забрúкувати / забрúкати «злегка забруднити біле полотно» [ДССР, с. 45], [брúкати] «бруднити, мазати» (Ж), ст. брукают; – р. [брукáть] «паскудити», п. брукаć «тс.», болг. брука «пухирчик на тілі», м. брука «прищик», схв. брúкати «соромити», брука «сором, стид»; – псл. brukati < *broukatei, пов'язане з brudъ < *broud- «бруд»; похідне від того самого кореня і *bher- «терти, скребти, різати», від

якого походить і бруд, брус, брид, бріти, брікати [ЕСУМ I, с. 266]; замурувати < замурати) «обваляти, обмазати» [ДССР, с. 46], замуратися, -аєся «забруднитися, замазатися» (Т.) [НРС, с. 123], помурати, помурає п'альці [ГБ, с. 287], [мурати] «обмазувати, марати» (Ж), [замуранець] «замазура» (Ж.), [омурати] «обмазати, обмарати» (Ж.); – нл. muris «мутити, каламутити», – очевидно, пов'язане з мурий «темно-сірий або сіро-бурий у плямах» [ЕСУМ III, с. 536]; запл'онтувати / запл'онтати «заплутати нитки, шнурки, дроти» (пол. plątać) [ДССР, с. 46], пл'оньтатися, -аєся «іти повільно, відстаючи від усіх» (Т.) [НРС, с. 209]; запорувати / запорати «накормити, напоїти» [ДССР, с. 46]; зашп'ортуватися / зашп'ортатися «спіткнутися» [ДССР, с. 47], зашп'ортати, -ає «замазати» (Т.) [НРС, с. 125]; зашп'ортувати, (-си, -са) / зашп'ортати, (-си, -са) [СБГГ, с. 149]; зашп'ортуватися / зашп'ортатися «спотикатися» [СУМ III, с. 418]; надумувати «нагадувати ся»: не надумуваў доўго [ГБ, с. 279]; роздрухувати(с'ї) / роздрухати(с'ї) «розбудити(ся), проснутися» [ДССР, с. 78], друхати, -ає, див. друцкати «м'яти картоплю» (Л.) [НРС, с. 112]; розплещувати: розплещує тїсто на варениці [ГБ, с. 291] < плещкати [ГБ, с. 285]; вопхарувати, -ру / вопхарити «попрятати, помити, побілити й причепурити» [ДССР, с. 33], харити «putzen» [Жел., с. 1034]; [харити] «чистити», харний «чистий, охайний; гарний»; – схв. х̄рати, ст. харити «грабувати, спустошувати»; – псл. хariti «чистити, скребти», пов'язується з іє. *kher- «скребти, терти» [ЕСУМ VI, с. 158]; загіджувати «запаскуджувати»: загіджує поле [ГБ, с. 266], гідіти, [гідіти], [гідкувати] «гідувати» (Ж), [гіднути], гидувати, [гідшати], гід «нечисть, бруд; мерзотник; [огида]»; – р. [гідить], бр. гідзіць «викликати відразу; нудити», п. [gidzić] «бруднити; соромити», ч. hydžiti «чорнити, псувати», вл. hidžić «відчувати відразу, ненавидіти», м. гизди «оздоблює, прикрашає», схв. гіздати «прикрашати, добре одягати» [ЕСУМ I, с. 504]; загіджувати, -ую, -еш / загідити, -джу, -диш «забруднювати чим-небудь поганим, гідким» [СУМ III, с. 76]; загляджувати / заглядити «закінчувати опихання проса» [ДССР, с. 45], гладити, гладнути, гладшати, [заглядити] «знищити (ВєЗн.)»; – р. гладить, бр. гладзіць, др. гладити, п. gładzić, ч. hladiti, слц. hladit', вл. hładzić, нл. glaziś, полаб. glot'ě «гладкий, гарний, гожий», болг. глăдя «гладжу», м. глади «(він) гладить», схв. глăдити, слн. glăditi, стсл. гладити; – псл. gladiti, відіменне дієслово, утворене від псл. *gladu- <*glādhu-, ще до розширення його суфіксом *къ [ЕСУМ I, с. 519]; загляджувати, -ую, -еш / заглядити, -джу, -диш: 1. «робити гладким, вирівнювати, розправляти що-небудь нерівне, кошлате, зім'яте». 2. «пом'якшувати враження від поганої поведінки, грубого вчинку» [СУМ III, с. 78]; розпоу́встувати / розпоу́стити (воу́ну) «чіхрати» [ДССР, с. 79]; запіу́жувати / запіу́жити «вивершати скирту, стіг» [ДССР, с. 46], півзина, -и, див. кізлик (Т.) [НРС, с. 201], півзине, півзинка, півзини «павзине, кізліки, перевесло» [Жел., с. 635], [півзен] «жердина, що закріплює соломі на даху або скиртах», [півзень] «тс.», [півзіна] «тс.; пучок очерету, що в'яжеться для укріплення вздовж усього очеретяного тину» (Дз.), [півзини] «зв'язані лозини на стозі сіна або соломи» (До), [опівзати] «сісти верхи на коня», [припівзити] «укріпити дрючками» (Г., Нед.); – п. [pauzina] «півзина (з укр.)», rawaz «гніт для прив'язування сіна або снопів до воза», ч. rawuza, слц. rawúz «тс.», схв. паўзница «дранка; планка; рейка», слн. rovoz(a) «дрюк для закріплення снопів і под.»; псл. *po(v)Qz-ьп, утворене за допом. преф. ро- від основи Qz-, паралельної до (v)ęz- «в'язати» [ЕСУМ IV, с. 384–385].

Серед означеного структурного типу дієслів подибуємо імперфектив, перфективний корелят якого, отже, і мотивувальний суфіксальний дериват (з графемою недоконаного виду) в аналізованих говірках та південно-східному варіанті української літературної мови, як і сучасній українській, відрізняються акцентними типами: підсвістувати / підсвістати <свісьтати «свистати»: батогом свісьтає [ГБ, с. 291]): птах підсвистує [ГБ, с. 284]; посвістувати / посвістати [Жел., с. 712], /свистати «свистіти» [СГГБ, с. 156]; посвістати, -щú, -стіш: 1. «посвистати». 2. «политися, забити струменем» [Грінч. III, с. 357]; підсвістувати / підсвістати, -ищú, -йщеш: 1. «свистіти в такт, лад, супроводжуючи свистом якісь звуки». 2. «видавати тихий свист, свистом відтворювати якусь мелодію; насвистувапти». 3. «час від часу свистіти, рухаючись у повітрі (звичайно про кулю, снаряд)» [СУМ VI, с. 497].

У досліджуваних лексикографічних джерелах з кореневою акцентуацією зафіксована й група префіксально-суфіксальних вербативів, етимологія яких ще не з'ясована: захаластувати ся / захаластати ся «загнати ся за далеко й стратитися» [ГБ, с. 267], захарастрити ся (Зак.) «застрягнути» [Жел., с. 278], хал(р)астати [Жел.: 1032], [захаластатися] «загнатися задалеко і стратися», [халастуватися] «тс.» (ВеБ); – неясне [ЕСУМ II, с. 243]; заворускувати < заворускати «забруднити чисте полотно»; неясне [ДСсР: 45]; зайушуватис'ї / зайушити «розсердитися» [ДСсР, с. 46]; надвирéжувати / надвирéжити, -жу здоров'ї «підірвати здоров'я (з чого пол. *nadwergźuć*)», неясне [ДСсР, с. 65]; накапичуватис'ї / накапичитис'ї «нахмуритися (людина) (можл., з поль.-лат. каріса «чернечий каптур»), неясне [ДСсР, с. 65].

До кореневого типу наголошування в означених говірках належить невелика група імперфективних дієслів, які становлять корелятивні утворення до перфективних з тематичними афіксами -а-, -и-, -ї-, що характеризуються різними типами наголошування: суфіксальним (загадувати / загадати: приміром загадують: невелика щebetушка, заріж ейї, буде юшка [ГБ, с. 266], загадувати / загадати: 1. «намагатися знайти відповідь на що-небудь задумане за якимись прикметами...; ворожити». 2. «давати наказ, завдання, розпорядження, закликати до чого-небудь або кудись». 3. «пропонувати, давати завдання, питання для розв'язання, вирішення». 4. «задумуватися, планувати що-небудь» [СУМ III, с. 66]); суфіксально-кореневим (зарубл'увати < зарубіти, зарубл'у «робити рубець (втрое складений пруг на краю шитва)» [ДСсР, с. 47]; зашкál'увати, позашкál'ювати < зашкálити «покалічити склом; обмовит (чиюсь честь)» [ДСсР: 98], зашкálити, -ит «загнати скалку в палець» [НРС, с. 125]; попідтóчувати: ведмédики попідтóчували картóхльї [ГБ, с. 287]) та суфіксально-флексійним (стилівлювати / стилівіти, -у́л'у «жадібно з'їсти» [ДСсР, с. 87]; залóйуватис'ї / залóйітис'ї, - йóс' «скривитися від спеки» [ДСсР, с. 46]).

Попри ускладненість семантичної структури імперфективних префіксально-суфіксальних вербативів семемою «надмірності осягнення процесу» унаслідок повторної перфективації, зміни їх акцентуаційного малюнку не відбулося: завосужуватис'ї < восужитис'ї «зайти парою (шибки)» [ДСсР, с. 45], сугá «масні або іржаві плями на воді, рідині; наліт на спраглих устах», осугá «тс.»; [«плівка на розсолі, наліт на квашенині без розсолу (МСБГ); гній в очах (Ж)»], [заосужитися] «покритися осугою» (Ж); – бр. [осугá] «піт; іній, паморозь», ч. [osuhel] «мжичка взимку; паморозь, іній», слц. *osuhel'* «паморозь, іній», [osuha] «тс.; сирий туман», болг. [сьгъ] «пліснява на вині»; – не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. *seǵati* «хватати, досягати», *oseǵti «досягти» [ЕСУМ V, с. 465]; повидужовати ся: щóби се повидужовали дьїти [ГБ, с. 285]; повибурувати: кертиці повибурують ямі, вибурити [ГБ, с. 255]; пообдрáшпувати < обдрáшпувати [ГБ, с. 287]; попиристибнувáти < стибнувáти, пол. *stebnowac*, нім. *steppen* «рівно й густо шити подвійно рукою, шити машиною» [ДСсР, с. 83].

Префіксальне ж наголошування для означеного, морфологічного, типу дериватів в аналізованих говірках, на відміну від вербативів із префіксом ви-, становить радше виключення: нáстигувати, пол. *instygowac* «обвинувачувати в суді», лат. *instigare* «побуджувати» [ДСсР, с. 65].

У досліджуваних говірках, на відміну від інших південно-західних, як і південно-східних та сучасної української літературної мови, засвідчена незначна кількість дієслів доконаного виду з означеною реляційною суфіксальною морфемою, що функціонують з префіксальною акцентуацією. Вони мотивовані суфіксальними (безпрефіксними) дериватами (переважно із запозиченими коренями) і характеризуються грамемою недоконаного виду та рухомою акцентною парадигмою. Наголошуванисть префікса ви-(-ві-) мотивується семантичною навантаженістю, а відтягнення наголосу з кореня чи навіть другого голосного (-ува-) увиразнює її: віл'їтувати «прокормити (маржїну) зимї, л'їт'ї» [ДСсР, с. 11]; літувати, -тую, -туеш [Гол, с. 198]; вігах(ф)уватис'ї < гахуватис'ї, пол. *gach* «залицяльник», нім. *Gauch* «зозуля; молокосос; обманець» [ДСсР: 39]; вігаруватис'ї < гаруватис'ї «повалятися з усіх боків» (людина, тварина) [ДСсР, с. 29]; гарувáти, -рїю, -рїеш [Гол, с. 86]; віграц'увати < грац'увати, пол. *graca*, *kratze* «потоптати, толочити (товар)» [ДСсР, с. 40]; візицирувати < зицирувáти, нім. *exorzien* «вправляти», «муштрувати, надóдати підчиненому вимаганими роботами, послугами» [ДСсР,

с. 48], зицірка, -і «вправи, муштра» (Л.) [НРС, с. 128]; вікочувати(си), -у(у) «викерувати (возом); виїхати» [ДСсР, с. 11]; віпуцувати <пуцувати, putzen «почистити» [ДСсР, с. 76]; вітринькувати, -ує < тринькувати «заштукатурити, затинькувати»: Тре гудіти мул'іра ставити пійці, мурувати вукомин і вітрин'кувати (Л) [НРС, с. 73], тинкувати, -кую, -куєш [Гол, с. 396]; віфасувати <фасувати, пол. fasować, нім. fassen «отримувати, бути побитим» [ДСсР, с. 90]; вішурувати <шурувати, нім. scheuern «вимити щіткою, піском» [ДСсР, с. 102]; віштудірувати <штудірувати, нім. studieren «вивчати» «вихитрувати, якби щось легше зробити» [ДСсР, с. 102]; віштафіруватис' <штафірувати, нім. sztafirować się, австр.-нім. sich staffieren з голл. «причепуритися» [ДСсР, с. 101].

Поодинокі префіксально-суфіксальні дієслова із запозиченим коренем та реляційно-дериваційною префіксальною морфемою ви- у локальній північнонаддністрянській говірці зафіксовані з варіантним наголошуванням (префіксальним і суфіксальним): віл'ухтувати <л'ухтувати, нім. lüften «провітрити» [ДСсР, с. 61].

Імперфективація для аналізованого структурного типу дієслів у досліджуваних говірках, на відміну від інших південно-західних та південно-східних, як і сучасної української літературної мови, хоча й супроводжувалася зміщенням акценту з префіксальної морфеми на кореневу, виявилася малопродуктивною: виубіруватис'і/ виубиратис'і «причепуритися» [ДСсР, с. 96]; виз'війруватис'і/ виз'віритис'і «викричатися на кого; (мороз), потиснути» [ДСсР, с. 30]; вистріл'увати/ вістріляти «пускати насінний стовбур і не розростатися в бульбину (цибуля)» [ДСсР, с. 30]; вистрілювати¹, рідко вистрелювати/ вістрілити, рідко вістрелити: 1. «робити постріл». 2. «вискакувати, вилітати з чого-небудь з тріском, з силою». 3. «викидати стебло, стрілку (про рослини)» [СУМ I, с. 502]; вистрілювати²/ вістріляти, рідко вістреляти: 1. «стріляючи, витратити, використовувати патрони, снаряди». 2. «стріляючи, знищувати всіх або багатьох тварин, птахів у певному місці, на певній території» [СУМ I, с. 502].

У досліджуваних говірках засвідчена незначна група власне українських перфективних вербативів означеної морфологічної структури, що зберігають рухомий тип акцентуації мотивувальних суфіксальних дериватів недоконаного виду, більшість з них закорінена в праслов'янську спільноту: відвіновати <віновати: відвіноваў дочки [ГБ, с. 256]; відвінувати, діал. «наділити приданим» (Кобр.) [СУМ I, с. 564]; замал'увати < мал'увати «вдарити п'ястком в лице» [ДСсР, с. 46]; малювати [Гол, с. 283]; замалювати: 1. «робити ескіз, малюнок з когось, чого-небудь». 2. «покривати, замазувати фарбою і т. ін. що-небудь; заповнювати малюнками» [СУМ III, с. 201]; зашчидрувати < шчидрувати «заспівати щедрівки й колядки на Богоявлення» [ДСсР, с. 102], щедрувати, -ує «співати щедрівки; щедрувати» [НРС, с. 285], щедрувати [Гол, с. 446]; защедрувати: 1. «проспівати щедрівку». 2. «почати співати щедрівку» [СУМ III, с. 420]; зварйувати < варйувати «здурити», «збожеволіти» [ДСсР, с. 29], поварйувати < варйувати «дурити, збожеволіти» [ДСсР, с. 29], варювати [Гол, с. 38]; зварювати і звар'ювати, діал. «збожеволіти» [СУМ III, с. 462]; обночувати: мусіли в лісі обночувати [ГБ, с. 281], переначувати: переначуйте ня [ГБ, с. 283]; ночувати [Гол, с. 246]; обночувати, діал. «переночувати» [СУМ V, с. 238]; переночувати: 1. «залишатися десь на ночівлю». 2. заст. «давати нічліг, притулок кому-небудь» (Фр., Вас.) [СУМ VI, с. 238]; поц'улувати <ц'улувати «поцілувати» [ДСсР, с. 96], цілювати, -ює «цілувати» (Т.) [НРС, с. 270]; поцілувати, -люю, -люєш [Гол, с. 312], *cělovati *cělùjetь (а.п.с, див. II.5.21) – від *cěl (а.п.с, див. II.1.5) [Скл., с. 315]. Деякі з них зараховуємо до власне наддністрянських утворень, що залишилися на периферії лексичної системи української мови: затратуватис'і <тратувати (ся) «поранити собі шипом ногу (про коня)» [ДСсР, с. 47]; потратувати «потоптати (коні людину)» [ДСсР, с. 74]; нахвасувати ся «утрудити ся» [ГБ, с. 280]; обчестувати «мабуть, пригощати» [ГБ, с. 281]; погійновати «стратити, знищити»: все погійновала [ГБ, с. 286]; потрус'кувати «побігти дрібно (трус'ком «підтюпцем»)» [ДСсР, с. 89].

Серед аналізованих вербативів виокремлюються утворення із запозиченими коренями, що репрезентують й інші говірки південно-західного наріччя. Частина з них стала набутком лексичної системи сучасної української літературної мови: досил'усувати < сил'усувати,

нім. anschlie ben «дійти до гурта», «долучити» [ДСсР, с. 43]; засал'утирувати, засал'утувати <сал'утувати, нім.-фр. salutieren «здоровити по-військовому» [ДСсР, с. 80], салютувати [Гол, с. 357]; затабил'увати <табил'увати «інтабулювати (в суді ґрунт)» [ДСсР, с. 47]; зафасувати <фасувати, пол. fasować, нім. fassen «отримувати; бути побитим» [ДСсР, с. 90], захвасувати ґроші «зафасувати ґроші» [ГБ, с. 267]; зацирувати, поцирувати <цирувати «штопати», пол. segować, мабуть, нім. zieren «прикрашувати», ziertich «вишивальний штих» [ДСсР, с. 95], зацерувати [Гол, с. 138]; зашал'увати <шалювати «оббити шалівками, перегородити», пол. szalówka, szalować, нім. ver-schalen [ДСсР, с. 97], шалювати, -ює «оббивати стіни хати із зовнішнього боку однаковими дошками» (Льв. Гаї Н.) [НРС, с. 277]; шалювати [Гол, с. 438]; зашарувати <шарувати «заправити виправу стіну, тручи дощинками», пол. szagować, нім. scharren «шуркати (підосвами)» [ДСсР, с. 98], шарувати [Гол, с. 439]; зашпарувати <шпарувати, поль. szparować, нім. sparen «щадити» [ДСсР, с. 100], шпарувати [Гол, с. 444]; збл'акувати < бл'акувати, пол. z.blakować, нім. bieichen «полиняти (матеріал)» [ДСсР, с. 48]; зблякувати / збл'єкнути «verblassen» (Левч., Зак.) [Жел., с. 285]; зйіритуватис'і <йіритуватис'і «розсердитися», пол. irytować się, лат. irritare «дразнити» [ДСсР, с. 50]; зл'узуватис'і <л'узуватис'і «змінюватися взаємно», нім. Sich ablösen, зл'узува'ти «попустити, пересунутися з давнього положення (гайка)», пол. luźny, нім. lose «нешільний» [ДСсР, с. 61]; зішвайсувати <швайсувати, szwajsować, нім. schweiben «приварювати, пришвайсувати залізні частини», пол. [ДСсР, с. 98]; нахвасувати ся «утрудити ся» [ГБ, с. 280]; нашпанувати <шпанувати «напинати, натягати» [ДСсР, с. 100]; нашаткувати капусту [ГБ, с. 280]; пирибиндувати <биндувати «перебирати при їжі», пол. prekwintować «перебирати, вигодувати, кепкувати» [ДСсР, с. 69]; переквінтувати <квінтувати «сходити з тону, в дальшому уподібнене до перебирати», quinta «п'ята (нота)» [ДСсР, с. 69]; пириз'убрувати <з'убрувати «перепустити в млині зерно спершу поміж валками, щоб порозмельювати грудки й відсіяти пилюгу», нім. säubern «чистити» [ДСсР, с. 49], зюбрувати, -ує, див. зубрувати, -ує «очищувати (про пшеницю, ячмінь тощо)» [НРС, с. 130–131]; підзил'увати <зил'увати, пол. zelować, нім. besoheen «прибивати підметки» [ДСсР, с. 48]; пограц'увати <грац'увати, пол. graca, нім. kratze «потоптати, толочити (товар)» [ДСсР, с. 29]; помаркувати <маркувати, нім. markierer «позначити марком ряди під садження картоплі» [ДСсР, с. 62], маркувати, -ує «позначити ряди на полі спеціальними приладами перед садінням картоплі, кукурудзи тощо» (Л.) [НРС, с. 170]; попл'аудувати <пл'аудувати «підходити, виходити на добро», пол. plaudować, лат. plaudere «оплескувати» [ДСсР, с. 71], пляй(в)дувати, -ує «іти на користь» (Л., Л.) [НРС, с. 209]; пошиткувати <шиткувати «посікти капусту» [ДСсР, с. 98]; поштудирувати <штудирувати «хитрувати, якби щось зробити», нім. studieren «вивчати» [ДСсР, с. 102]; пошурувати <шурувати, нім. scheuern «помити шіткою й піском» [ДСсР, с. 102]; прин'утувати <н'утувати, пол. niut, nit, нім. Niete [ДСсР, с. 66], нютувати «nieten» [Жел., с. 534], нютувати [Гол, с. 246]; прештиховати: прештиховати шпісом [ГБ, с. 288]; роздрантувати <дрантувати «підняти млиновий камінь веретеном, щоб молоти грубо» [ДСсР: 78]; скомпонуватис'і <компонуватис'і «здружитися» [ДСсР, с. 81]; компанія «товариство; [військовий загін]», [компанувати] «товаришувати» [ковпанувати] «бути колегою по роботі» (ЛЧерк); – р., болг. компанія, бр. кампанія, п. kompania, ч. kompanie, слц. kompania, вл. kompanija, м. компанія, схв. компанія, слн. kompanija; – через польське посередництво запозичене з італ. мови (compragnia «товариство») [ЕСУМ II, с. 541]; сфал'цувати <фал'цувати, нім. falzen «загинати беріжок аркуша бляхи при побиванні даху» [ДСсР, с. 90]; схаласувати <халасувати «жадібно їсти» [ДСсР, с. 92], схаласувати [Жел., с. 940].

До речі, аналізовані деривати за аналогією до автохтонних зазнали повторної перфективації. Вони теж характеризуються незмінністю рухомої акцентної парадигми мотивувальних вербативів і некодифікованістю в галицькому варіанті української літературної мови: понарихтувати <нарихтувати «готувати, направляти», пол. ruchtować, сер.-вис.-нім. richten «впорядковувати» [ДСсР, с. 78], рихтувати, -ує «заздалегідь приготувати» (Л.) [НРС, с. 183]; нарихтувати «her richten» [Жел., с. 490]; рихтувати [Гол, с. 340]; понаталувати <наталувати, талувати «напихати, втискати, втоптувати (складене сіно)» [ДСсР, с. 86]; талувати

[Гол, с. 391]; понашлякува́ти < нашлякува́ти < шлякува́ти «проклинати» [ДСсР, с. 99]; понашл'амува́ти < нашл'амува́ти < шл'амува́ти, пол. szlamować, нім. Schlamm «почистити кишку з внутрішнього боку» [ДСсР, с. 99], шлямува́ти «schlämen» [Жел., с. 1094].

Засобом імперфективації означеному структурному типі вербативів аналізованих говірок може виступати суфіксальний наросток -ов-, що з акцентуаційного аспекту, як і префіксальна морфема ви- у перфективних, характеризується особливістю відтягнення наголосу: зашпунту́вати «заднити бочку (зверху)» < зашпунтува́ти < шпунтувати [ДСсР: 47], зашпунтува́ти «spünden» [Жел., с. 298]; нароку́вати < нарокува́ти, нім. anrücken «піти в армію» [ДСсР, с. 65]; нарокува́ти «einrücken» [Жел., с. 491]; підбичо́увати < підбичува́ти «допомогти припряжними кінцями витягти віз з болота, під гору» [ДСсР, с. 70], бичува́ти, -ує «запрягати до воза третього коня; підбичовувати» (І.) (Я: 154) [НРС, с. 52], [Гол, с. 25]; підбичува́ти «бичувати» [Жел., с. 638], бичува́ти [Гол, с. 25]; повибу́ровувати: керті́ці повибу́рюють я́ми [ГБ, с. 285]; скримпо́увати < скримпува́ти, пол. skępnować «стиснути зв'язане ще закрутом» [ДСсР, с. 81].

Отже, префіксально-суфіксальні вербативи з реляційним афіксом -ува- в досліджуваних говірках, у порівнянні з іншими говорами, варіантами української літературної мови, як і сучасною українською літературною мовою, виявилися менш продуктивними, ніж деривати з іншими суфіксами. Тут превалюють утворення із запозиченими кореневими морфемами. Дієслова ж з автохтонними коренями є набутками дериваційної системи власне досліджуваних говірок. Цікаво, що більшість із аналізованих вербативів хоча й не стали надбанням варіантів української літературної мови, однак поповнили лексичну систему сучасної. Дієслова з граемою доконаного виду мають три типи акцентуації – кореневу (рідко), рухому парадигму в межах означеного суфікса, що закорінені в праслов'янську спільноту, та, рідше, префіксальну (ві-). Остання зумовлена особливим статусом морфема. Вербативи з граемою недоконаного виду, утворюючи корелятивні відповідники із дієсловами доконаного, функціонують із відтягнутим на кореневу морфему наголошуванням. Вони також становлять набуток дериваційної системи власне української мови. Перфективація суфіксальних (безпрефіксних) дериватів з означеним суфіксом -ува- та рухомим типом акцентуації не зумовлювала їх наголосових змін. Повторна перфективація імперфективних префіксально-суфіксальних вербативів, зумовлюючи ускладнення їх семантичної структури граемою «надмірності осягнення процесу», теж не впливала на зміну наголосового малюнку. Імперфективація перфективних вербативів з тематичними суфіксальними морфемами (-а-, -и-, рідше -і) за допомогою аналізованої реляційної суфіксальної морфема, навпаки, супроводжувалася перетягуванням наголосу із означеного афікса на корінь. Імперфективація ж перфективних утворень із суфіксом -ува- (рухомої акцентної парадигми) за допомогою суфіксального наростка -ов- також супроводжується відтягненням на нього наголосу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – К.-Львів: Рад. школа, 1947. – 54 с.
2. Бандрівський Д. Г. Говірки Підбузького району Львівської області / Д. Г. Бандрівський. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 104 с.
3. Верхратський І. Говір батюків / І. Верхратський // Збірник Філологічної секції НТШ. – Львів, 1912. – Т. 15. – Словарець. – С. 251–306.
4. Веселовська З. М. Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кінець XVI – поч. XVIII століть) / З. М. Веселовська. – Харків: Вид-во Харківського університету, 1970. – Т. 1 (А – Г). – 163 с.
5. Винницький В. Українська акцентна система: становлення, розвиток / В. Винницький. – Львів: Біблос, 2002. – 578 с.
6. Горбоч О. Північнонадністрянська говірка й діалектний словник села Романів Львівської області // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені / О. Горбоч. – Т. VII (X). – Мюнхен, 1965. – С. 24–103.

7. Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. – Видання друге (перероблене) / Ф. Т. Жилко. – К.: Наукова думка, 1966. – 308 с.
8. Закревська Я. В. Система особових форм дієслова в західних говорах української мови (Теперішній час) / Я. В. Закревська // Українська лінгвістична географія. – К.: Наук. думка, 1966. – С. 132–139.
9. Іваночко К. Акцентуація суфіксальних дієслів акцентного типу К у наддністрянських говірках / К. Іваночко // Мовознавчі студії. Випуск III (За матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану 100-річчя від дня народження професора Гаврила Шила). – Дрогобич: Швидкодрук, 2010. – С. 107–123.
10. Іваночко К. М. Наголошування дієслова бесідувати в бойківських говірках / К. М. Іваночко // Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Соціальні комунікації». – Сімферополь: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2013. – Т. 26 (65). – № 3. – С. 72–79.
11. Приступа П. Говірки Брюховицького району Львівської області / П. Приступа. – К.: Вид-во АН УРСР, 1957. – 135 с.
12. Пура Я. Деякі особливості наголосу в говорах західної Дрогобиччини / Я. Пура // Наук. зап. філол. ф-ту Ров. пед. ін.-ту, 1961. – Т. 5 – С. 229–239.
13. Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
14. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – 1054 с.
15. Шило Г. Ф. Південно-західні говори УРСР на північ від Дністра / Г. Ф. Шило. – Львів, 1957. – 254 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- Голоск. – Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Лондон, 1961. – 451 с.
- Грінч. – Словарь української мови: У 4-х т. / [упор. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. Надруковано з видання 1907–1909 рр. фотомеханічним способом]. – К.: В-во АН УРСР, 1958. – Т. III. – 506 с.
- ДСсР – Горбач О. Північнонаддністрянська говірка й діалектний словник села Романів Львівської області / О. Горбач // Наукові записки Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. – Т. VII (X). – Мюнхен, 1965. – С. 24–103.
- ДСсБ. – Горбач О. Південнобуковинська гуцульська говірка і діалектний словник села Бродина, повіту Радівці (Румунія) / О. Горбач // Матеріали до української діалектології. – Вип. 4. – Мюнхен: Monachit. – С. 1–102.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у VII т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. I. – 631 с.; 1985. – Т. II. – 570 с.; 2003. – Т. IV. – 653 с.; 2006. – Т. V. – 703 с.; 2012. – Т. VI. – 566 с.
- Жел. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словарь / Є. Желеховський, С. Недільський. – Львів, 1886. Т. I–II. – 1117 с.
- СБГГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
- СГГБ – Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові / М. Негрич. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
- СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. I. – 799 с.; 1972. – Т. III. – 744 с.; 1974. – Т. V. – 840 с.; 1975. – Т. VI. – 832 с.
- Шило – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів – Нью-Йорк, 2008. – 288 с.

Стаття надійшла до редакції 13.11.2014 р.